Opgesteld door: Georgia Vasilaras (kennismakelaar)

Vraagsteller: Docent en docent-onderzoeker voortgezet onderwijs

Referentie: Kennisrotonde. (2019). *Wat zijn oorzaken van voortijdige uitval van leerlingen in het voortgezet onderwijs, en wat zijn effectieve interventies om deze uitval tegen te gaan?* (KR. 694). Den Haag: Kennisrotonde.

25 oktober 2019 – update 18 december 2021

Vraag

Wat zijn oorzaken van voortijdige uitval van leerlingen in het voortgezet onderwijs, en wat zijn effectieve interventies om deze uitval tegen te gaan?

Kort antwoord

Regelmatig schoolverzuim verhoogt het risico op voortijdig schoolverlaten (vsv). Verzuim en uitval van vo-leerlingen hebben vooral schoolgerelateerde oorzaken zoals het schoolklimaat en de kwaliteit van het onderwijs en van de begeleidingsstructuur. Ook (geestelijke) gezondheidsproblemen leiden vaak tot verzuim of uitval. Scholen kunnen verzuim en uitval voorkomen en terugdringen door te investeren een positief leerklimaat en een goede zorgstructuur, waarbij ook het netwerk om de leerling heen betrokken wordt.

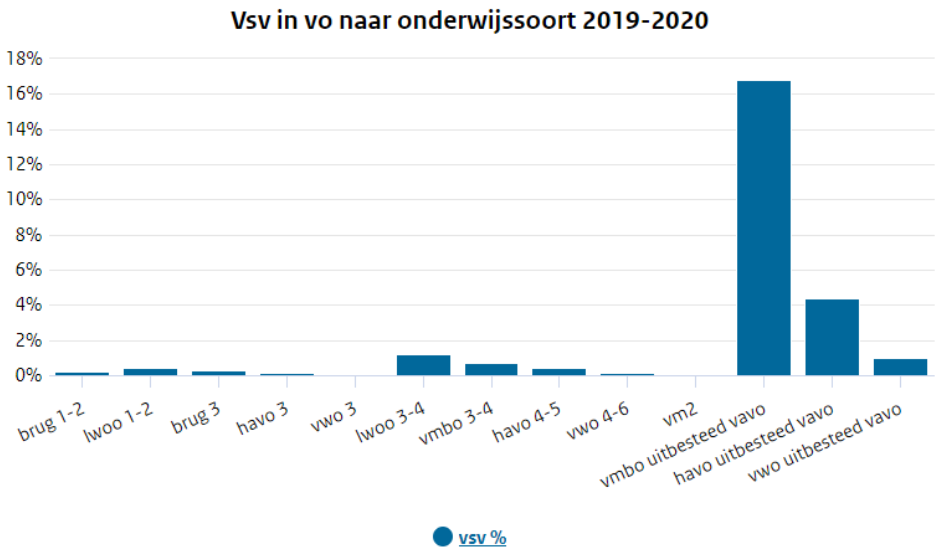
Toelichting antwoord

Spijbelaars vallen driemaal vaker uit dan niet-spijbelaars. Er wordt daarom al geruime tijd veel aandacht geschonken aan het terugdringen van verzuim en vsv (De Witte et al. 2014). In dit antwoord op een vraag aan de Kennisrotonde wordt eerst kort stilgestaan bij cijfers en feiten. Vervolgens gaan we na wat oorzaken voor verzuim en vsv in het vo zijn, en op welke manieren deze door school kunnen worden aangepakt.

Verzuim en voortijdig schoolverlaten

Schoolverzuim houdt in dat een leerling niet op school aanwezig is op momenten dat hij aanwezig moet zijn. Ongeoorloofd verzuim, oftewel spijbelen in de leerplichtige leeftijd (5 tot 16 jaar) is een overtreding van de Leerplichtwet. Jongeren tussen 16 en 18 jaar zijn

kwalificatieplichtig. Van vsv wordt gesproken wanneer een jongere het onderwijs verlaat zonder startkwalificatie; dat wil zeggen zonder mbo niveau 2-, havo- of vwo-diploma (OCW).

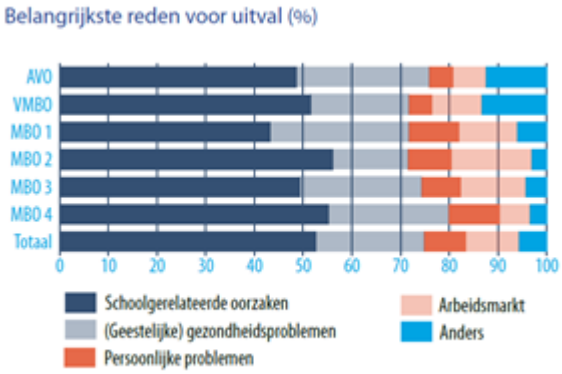

Bron: Onderwijs in cijfers 2021

Met name onder leerlingen die door het vo zijn uitbesteed aan het vavo is er veel uitval, met een piek bij de vmbo-leerlingen (*Onderwijs in cijfers*, 2021). In het reguliere vo komt vsv niet veel voor.

Oorzaken van en risicofactoren voor verzuim en vsv in het vo

Meng (2019) heeft de redenen voor uitval onder vo- en mbo-leerlingen in beeld gebracht. We zien hier dat schoolgerelateerde redenen (die vaak gerelateerd zijn aan schoolklimaat, ondersteuningsstructuur en onderwijskwaliteit) voor bijna de helft van de uitval verantwoordelijk zijn. (Geestelijke) gezondheidsproblemen zijn de oorzaak van een kwart van de uitval.

Overgenomen uit Meng (2018, p. 3)

Als we inzoomen op de (geestelijke) gezondheidsproblemen en persoonlijke problemen, zien we het volgende beeld:

- Jongens vallen vaker uit dan meisjes
- De meeste vsv-ers zijn ouder dan 18 jaar
- Veel vsv-ers hebben een migratieachtergrond
- De uitval is het hoogst bij vmbo 3-4
- Ernstige gezondheidsproblemen komen tweemaal vaker voor bij vsv-ers
- Psychosociale problemen komen driemaal vaker voor bij vsv-ers
- Vsv-ers hebben vaker contact met justitie

Van Binsbergen e.a. (2019) vonden een onderscheid tussen externaliserende gedragsproblematiek (zoals opstandigheid) en internaliserende gedragsproblematiek (waarbij stress en negatieve emoties tot angst of depressie kunnen leiden). Alleen internaliserende gedragsproblematiek leidde tot uitval. Ook specificeerden zij wanneer contact met justitie tot uitval leidt. Dit gebeurt volgens hen vooral bij politiecontacten in verband met weglopen, vermissing en opsporen, of gesloten plaatsingen en specialistische hulp (zoals jeugdzorg plus, GGZ hulp).

Wanneer hun omgeving wordt meegenomen, zien we dat ze vaker uit gezinnen met lagere inkomens komen, waarvan de ouders lager opgeleid zijn. Ze wonen vaker met één ouder. Opvallend is dat psychosociale problemen van de moeder vaak gepaard gaan met vsv van kinderen op het vo (Bos e.a. 2021).

Onderzoek naar interventies om vsv tegen te gaan was lange tijd veelal beschrijvend (kwalitatief) van aard, en richtte zich op voorwaarden voor een effectieve aanpak. Er is veel onderzoek gedaan naar de verschillen tussen schoolverlaters en degenen hun diploma halen. Hiermee werden risicofactoren en daarmee aangrijpingspunten voor mogelijke oplossingen geïdentificeerd (De Baat, 2010; Sutphen et al., 2010).

De risicofactoren worden daarbij vaak in vier categorieën ingedeeld: kenmerken van de leerling zelf, kenmerken van de omgeving, schoolkenmerken en kenmerken van het stelsel (Kearney, 2008; Wagemans e.a., 2015). Wanneer we inzoomen op risicofactoren die door de school te beïnvloeden zijn, gaat het ten eerste om leerlingkenmerken als motivatie, inzet, vertrouwen in een succesvolle schoolloopbaan, een concreet toekomstperspectief, schoolprestaties, sociale vaardigheden en gezondheid. Motivatie wordt vaak genoemd als sleutelfactor bij het voorkomen van verzuim en uitval (al vonden Van Binsbergen e.a (2019) daar in een recent onderzoek onder Nederlandse scholieren geen aanwijzingen voor). De Kennisrotonde heeft al eerder vragen beantwoord over het bevorderen van motivatie, kortheidshalve verwijzen we daarnaar (zie bijvoorbeeld Kennisrotonde, 2016a, 2016b, 2016c). De Inspectie van het Onderwijs (2019) benoemt op basis van genoemde inzichten een aantal aangrijpingspunten voor scholen om de motivatie bij leerlingen te vergroten (zie tekstkader).

Motivatiebevorderende factoren (o.b.v. Inspectie van het onderwijs, 2019)
In de lessen:

- Spreek hoge verwachtingen uit en handel ernaar.
- Maak duidelijk welke kennis of vaardigheden een leerling leert en benoem tijdens de les hoe de verschillende opdrachten bijdragen aan dit doel.
- Geef kort na een prestatie positieve feedback. Niet alleen gericht op de inhoud, maar ook op het versterken van gewenst gedrag.

In het aanbod:

- Doe in opdrachten en toetsen (zoals het schoolexamen) een beroep op hogere denkvaardigheden, zoals evalueren, analyseren en creëren.
- Bied uitdagende lesstof op een hoog maar haalbaar niveau dat aansluit bij de interesses van leerlingen. Bijvoorbeeld door het aanbod aan te passen aan wat de leerling later zou willen.
- Geef leerlingen, waar mogelijk, in opdrachten en toetsen regie over de inhoud van het eigen leerproces. Bijvoorbeeld door de keuze voor een onderwerp aan de leerling te laten of leerlingen te betrekken bij het vormgeven van toetsen.

Naast genoemde leerlingkenmerken zijn er schoolkenmerken relevant als aangrijpingspunten om vsv te voorkomen en tegen te gaan. Belangrijk zijn de kwaliteit van het onderwijs en van de ondersteuningsstructuur, positieve ervaringen met docenten en andere medewerkers en medeleerlingen, het verloop onder docenten, roostering (tussenuren), een veilige leeromgeving, pesten, de relaties tussen docenten en leerlingen, aandacht voor diversiteitskwesties, signaleren van verhoogd risico, aandacht voor overgangsmomenten en het verzuimbeleid van de school (met een goede registratie van verzuim) (De Baat, 2009; Van Batenburg et al., 2007; Holter & Bruinsma, 2010; Schoevers & van Eck 2020;van Sleeuwen & Heyne 2020).

Leerlingen willen zich gezien, ondersteund en uitgedaagd voelen. Veiligheid houdt in dat er zowel aandacht is voor omgang tussen scholieren onderling (met negatieve aspecten als pesten) als voor de interactie tussen docenten en leerlingen. Leerlingen moeten vragen durven stellen, en weten dat het niet erg is om fouten te maken. Speciale aandacht verdienen in dit verband leerlingen met een migrantenachtergrond. Zij ervaren het klimaat en normoverschrijdend gedrag vaak negatiever dan andere leerlingen. Soms voelen zij zich buitengesloten door docenten, die (vaak onbewust) over 'jullie' en 'wij' spreken (Pels & Drost, 2011). De effecten van aandacht voor veiligheid zijn niet onderzocht in relatie tot terugdringen van verzuim en uitval. Voor enkele andere factoren is dat wel het geval, deze komen in de volgende paragraaf aan de orde.

Om schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten tegen te gaan is volgens De Baat et al. (2014) en Holter en Bruinsma (2010) een integrale aanpak nodig die zich op alle bovengenoemde categorieën richt.

Aanpakken van verzuim en vsv in het vo; wat werkt?

In de voorgaande paragraaf zijn de risicofactoren benoemd, maar expliciete metingen of die aanpak vervolgens ook tot minder verzuim leidde, ontbreken vaak. Hieronder worden de aanpakken uitgelicht waar het effect wel gemeten werd.

Interventies op schoolniveau:

Verzuimregistratie en verzuimbeleid
Verschillende onderzoekers wijzen op het belang van een goede registratie van verzuim zodat knelpunten geïdentificeerd en aangepakt kunnen worden, controle, en actie bij geconstateerd verzuim of uitval. Belangrijk is verder dat het verzuimbeleid ook daadwerkelijk en consequent wordt uitgevoerd. Korte lijnen binnen het netwerk dat verzuim aanpakt, helpen hierbij. Het helpt wanneer docenten en collega's uit de tweede lijn elkaar regelmatig zien, zowel in formele bijeenkomsten als ook informeel. Een zorgteam dat op een andere locatie gesitueerd is, verhoogt de drempels voor docenten en leerlingen (Cabus & De Witte, 2011; Cabus, 2013a, 2013b).

Mentoring en coaching, studieloopbaanbegeleiding, loopbaanoriëntatie, zorg- en adviesteams, en specifieke trajecten voor teruggekeerde vsv-ers hangen duidelijk samen met een daling van vsv (De Witte et al., 2014; Cabus, 2013b).

Anti-pestprogramma's

Internationaal is er (nog) geen bewezen effectieve aanpak gevonden van pesten in het voortgezet onderwijs, hoewel het een groot probleem kan zijn. Vaak vindt pesten plaats buiten het blikveld en bereik van docenten, door de schaalgrootte van scholen, de wisselende klassen, en door het pesten via sociale media (Orobio de Castro et al., 2018).

Intensieve coaching

Van der Steeg et al. (2015) deden onderzoek naar de effecten van intensieve coaching. Bij deze intensieve coaching werden groepen leerlingen begeleid door twee parttime coaches. Zij begeleidden onder andere bij persoonlijke problematiek, legden huis- en stagebezoeken af en hielpen bij het aanbieden van maatwerk-studiekeuzetrajecten in geval van (dreigende) uitval.

Dergelijke coaching bleek langere tijd effectief. In het eerste jaar liep de schooluitval terug van 17 naar 10 procent van het totale aantal leerlingen, en na twee jaar coaching was de afname van de schooluitval nog iets groter. Niet alleen zorgde coaching voor minder studie-uitval, maar er werden ook meer leerlingen voor het onderwijs behouden door doorstroom naar een andere studie. De effecten van coaching waren groter bij leerlingen met de grootste kans op voortijdig schoolverlaten, zoals jongens, leerlingen die niet bij beide ouders wonen, of oudere leerlingen.

Interventies op leerlingniveau (met name bij gezondheidsproblemen):

Interventie Begeleid Leren
Met Begeleid Leren worden jongeren (in de leeftijd van 17-25 jaar) ondersteund die door hun psychische beperking belemmerd worden bij het (gaan) studeren. De ondersteuning wordt op maat aangeboden, individueel dan wel groepsgewijs. Het programma bestaat uit vijf fases: verkennen, kiezen, verkrijgen, behouden en verlaten. Er kan in iedere fase worden ingestapt. Het doel is dat deze jongeren met succes en tevredenheid een

reguliere opleiding van hun eigen voorkeur kunnen volgen, met zo min mogelijk professionele hulp. Voorwaarde voor succes is dat de leerling zelf een opleidingswens heeft.
Er is zowel internationaal als Nederlands effectonderzoek gedaan naar deze interventie (Anthony & Unger, 1991; Korevaar, 2015). Dit onderzoek wees uit dat Begeleid Leren effectief is bij het helpen kiezen, verkrijgen en behouden van een opleiding. Het Nederlandse onderzoek beperkte zich overigens tot ervaringen binnen het mbo. Het Nederlands Jeugdinstituut heeft in 2017 het oordeel 'effectief volgens eerste aanwijzingen voor effectiviteit' gegeven.

M@zl op het vo
M@zl staat voor 'medische advisering ziekgemelde leerling', en wordt uitgevoerd in een samenwerking tussen scholen, GGZ-instellingen en gemeente. De interventie heeft als doel om het ziekteverzuim onder vo-leerlingen te verlagen. De ziekgemelde leerling wordt door school vroegtijdig gesignaleerd. Wanneer er sprake is van zorgwekkend ziekteverzuim voert de school het eerste gesprek met de leerling en ouders, om samen te kijken naar hoe de school kan ondersteunen om leerachterstand te beperken. Hier kan ook worden achterhaald of de leerling daadwerkelijk ziek is, of dat er andere redenen zijn voor de ziekmelding, die om een actie vragen die buiten de M@zl-aanpak valt.

De school vraagt desgewenst bij de jeugdarts een advies of een M@ZL-consult aan voor de ziek gemelde leerling en ouders. De jeugdarts bespreekt de gezondheidsklachten en redenen van het ziekteverzuim, onderzoekt de leerling zo nodig en bepaalt samen met de leerling en ouders de gewenste begeleiding of zorg. Na afloop van het consult wordt een advies voor school opgesteld, bestaande uit een re-integratievoorstel en eventuele aanpassingen om rekening te houden met de emotionele en fysieke belastbaarheid van de leerling.

De uitvoering en effectiviteit van M@zl is onderzocht (Vanneste-van Zandvoort et al., 2016). Geconcludeerd werd dat M@ZL effectief is. Systematische signalering van leerlingen met een ziekteverzuimomvang, gevolgd door consequente verwijzing naar de jeugdarts maakt dat zowel de omvang als de frequentie van het ziekteverzuim significant dalen. De interventie is daarbij effectiever dan gebruikelijke zorg. Het Nederlands Jeugdinstituut heeft in 2017 het oordeel 'effectief volgens eerste aanwijzingen' gegeven (Vanneste, 2016).

Geraadpleegde bronnen

Anthony, W. A., & K. Unger (1991). Supported education: an additional program resource for young adults with long term mental illness. *Community Mental Health Journal, 27(*2), 145-156.

Batenburg, T. van, Korpershoek, H., & Werf, M.P.C. van der (2007). *De VMBO-leerlingen in vocl'99: Stromen, kenmerken en huidige situatie.* Groningen: GION.

Van Binsbergen, M. H., Pronk, S. A. N. N. E., van Schooten, E. R. I. K., Heurter, A. N. N. A., & Verbeek, F. R. E. D. (2019). *Niet thuisgeven. Schooluitval Vanuit het Perspectief van Thuiszitters.* Kohnstamm Instituut: Amsterdam, The Netherlands

Bos, B.; Molenaar, R. & Zweerink, J. (2021). *Samenhang tussen problemen en de kans op voortijdig schoolverlaten*. Den Haag: CBS.

Cabus, S. & De Witte, K. (2011). Werkt een actief verzuimbeleid? *Die Keure Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, *2011*(1), 36–45.

Cabus, S.J. (2013a).*Wat werkt in de strijd tegen voortijdig schoolverlaten? Sociale Vraagstukken,* 3 oktober 2013.

Cabus, S.J. (2013b).*Wat werkt in de aanval op de schooluitval? Een empirisch onderzoek naar de effecten van het Nederlandse preventiebeleid op voortijdig schoolverlaten.*Maastricht: TIER-Maastricht University.

De Baat, M., (2009).*Beschermende en risicofactoren voor schoolverzuim*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

De Baat, M., (2010). *Wat werkt bij het voorkomen en verminderen van schoolverzuim?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

De Baat, M., Messing, C., & Prins, D. (2014). *Wat werkt bij schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

De Witte, K., Cabus, S, Groot, W., & Maassen van den Brink, H. (2014). *Voortijdig schoolverlaten*. Rapportage van TIER/Platform31. Maastricht: TIER, Universiteit Maastricht.

Holter, N. & Bruinsma, W. (2010). *Wat werkt bij voortijdig schoolverlaten?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Inspectie van het Onderwijs (2019). *De staat van het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review, 28*(3), 451-471.

Kennisrotonde. (2016a). *Hoe kunnen leerlingen de regie over hun eigen leerproces voeren, zodat hun leerprestaties omhoog gaan? En wat kunnen leraren doen om hen daarin te ondersteunen?* (KR. 004). Den Haag: NRO, Kennisrotonde.

Kennisrotonde. (2016b). *Wat is het effect van cijfers (of studiepunten) op de motivatie van studenten? Kan het geven van feedback de motivatie en leerresultaten van studenten positief beïnvloeden en wat is effectieve feedback?* (KR.089). Den Haag: NRO, Kennisrotonde.

Kennisrotonde. (2016c). *Welk leerkrachtgedrag is effectief om zelfgestuurd leren te bevorderen?* (KR.094). Den Haag: NRO, Kennisrotonde.

Kennisrotonde. (2017). *Heeft het betrekken van leerlingen bij het schoolbeleid positieve effecten op motivatie en leerprestaties?* (KR. 302). Den Haag: NRO, Kennisrotonde.

Korevaar, L. (2015). *Handboek Begeleid Leren. Het ondersteunen van jongeren met psychische beperkingen bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere opleiding*. Utrecht/Groningen: Stichting Rehabilitatie '92/ Hanzehogeschool Groningen.

Meng, C. (2018*). Uitval zonder diploma: Aanleiding, Kansen en Toekomstintenties. (ROA* Fact sheets; Vol. ROA-F-2018/, No. 018). Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market.

OCW. *Begrippenkader schoolverzuim.* Geraadpleegd op 6 januari 2019.

Onderwijs in cijfers. *Voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs*. Geraadpleegd op 18 december 2021.

Orobio de Castro, B., Mulder, S., Van der Ploeg, R., Onrust, S., Van den Berg, Y., Stoltz, S, … Scholte, R. (2018). *Wat werkt tegen pesten? Effectiviteit van kansrijke programma's tegen pesten in de Nederlandse onderwijspraktijk*. Eindrapport.

Pels, T., Jonkman, H., & Drost, L. (2011). *Socialiseren, Leren en presteren.* Verwey-Jonker Instituut, Utrecht.

Schoevers, E., & van Eck, P. (2020). *Het voorkomen en terugdringen van thuiszitten*. Utrecht: Oberon.

Sleeuwen W van, Heyne D. Schoolverzuim aanpakken: een wetenschappelijke onderbouwing. 2020. Geraadpleegd op: 28 nov 2021.

Sutphen, R. D., Ford, J. P., & Flaherty, C. (2010). Truancy Interventions: A Review of the Research Literature.*Research on Social Work Practice*,*20*(2), 161–171.

Van der Steeg, M., Van Elk, R., & Webbink D. (2015). "Does Intensive Coaching Reduce School Dropout? Evidence from a Randomized Experiment."*Economics of Education Review* 48 (October): 184-197.

Vanneste-van Zandvoort, Y. T. M., Mathijssen, J. P., Van de Goor, L. A. M., Rots-De Vries, C. M. & Feron, F. J. M. (2016), ' Addressing medical absenteeism in pre-vocational secondary students : Effectiveness of a public health intervention, using a quasi-experimental design ' *BMC Public Health, 16*(1), 1107. DOI:10.1186/s12889-016-3718-1.

Vanneste, Y. (2016). *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'M@ZL op het vo'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Wagemans, R., Laffra, J., & Wienke, D. (2015). *Van 'geen zin hebben in school' tot 'schooluitval'. Handreiking voor het inzetten van een preventie- en zorgarrangement*. Utrecht: NJI.

Meer weten?

https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vsv

https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Voortijdig-schoolverlaten-en-verzuim

Voor materiaal en verdere informatie over de interventie Begeleid Leren: http://www.begeleidleren.nl/

Voor informatie over de interventie M@zl op het vo: https://www.ncj.nl/mazl/

Onderwijssector

vo

Trefwoorden

Verzuim, voortijdig schoolverlaten, vsv, spijbelen, uitval